

«Меч покарання» Русі: творення образу Андрія Юрійовича (Боголюбського) у Київському літописі

Геннадій Ноза

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу давньої української літератури,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України;
(Київ, вул. М. Грушевського, 4, 01001);
e-mail: noga@ilnan.gov.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7535-6330>

Київський літопис XII ст. є не лише важливою історичною, а й високохудожньою пам'яткою давнього українського письменства своєї доби. Водночас багато аспектів поетики цього твору досі чекають свого вивчення.

Метою цієї розвідки є дослідження засобів художнього конструювання образу князя Андрія Боголюбського, який був ворогом Києва і прагнув створити нову «велику столицю» у Заліссі.

Актуалізовано, що автором записів про Андрія, які потрапили до Київського літопису, вважається Кузьмище Киянин – милостник цього князя, який отримав завдання прославити його. Тому твір рясніє численними оповідями про князя-патрона Кузьми, які послідовно формують образ благородного, боголюбивого і богообраного володаря. Аналізом тексту підтверджено, що правдоподібності цим дописам мав додати модельований автором ефект присутності через деталізацію окремих епізодів. Вони чітко вирізняються на тлі загального плину оповіді. Починаючи від першої короткої згадки за 1147 рік і завершуючи детальним описом вбивства Андрія, автор цих записів не залишає сумнівів у тому, що метою його праці було нав'язування реципієнту ідеї про його унікальність і святість. Книжник змоделивав мозаїчний життєпис свого героя, його біографію у найвидатніших діяннях.

Акцентовано, що деталі літописної оповіді натомість підтверджують, що Андрій не був популярним і шанованим ні серед найближчих підлеглих, ні серед простолюду. Він пішов проти конвенційних вимог часу, нехтував церковними канонами, ігнорував інших носіїв влади. Бачення Андрієм влади, способів її отримання і передачі наступникам зробили його «чужим серед своїх».

Підсумовано, що Андрій Боголюбський уявляв себе караючим «мечем Божим», а його літописець доклав чимало сил і таланту для створення відповідної інформаційної картинки у літописі.

Ключові слова: літопис, автор, моделювання, художня деталь, міфологізація.

Київське літописне зведення 1198 р. до сьогодні залишається маловивченою вітчизняним літературознавством пам'яткою. Від XIX ст. до здобуття Україною незалежності середньовічне українське літописання було монополією російської науки. 1989 р. Київський літопис у складі «Літопису Руського» було видано сучасною українською мовою Леонідом Махновцем з його ж ґрунтовними коментарями. Натомість мовою оригіналу для наукових досліджень пам'ятка в Україні не опублікована. В останні десятиліття твір вивчали вітчизняні історики [6; 7; 8], але цього дуже мало, особливо якщо порівнювати з інтенсивністю опрацювання наших літописів росіянами, які вважають їх своєю спадщиною. Дві розвідки автора цих рядків [10; 11] мають стати спонукою для українських літературознавців до активнішого освоєння середньовічної епічної книжності.

Образ Андрія Боголюбського – великого князя владимиро-суздальського, зятятого ворога Києва, узурпатора влади, святого РПЦ, першого великороса (за В. Ключевським) – досить детально й цілеспрямовано змальовано у тексті

Київського літопису. За висновками російської науки, цей можновладець мав власний «цесарський літописець» і нібито «царював» з Володимира-на-Клязьмі Києвом. Тетяна Вілкул зазначає, що за цими судженнями «вгадуються далеко не медієвістичні, а модерні московські реалії» [1, 245]. Головним завданням цієї розвідки буде відстежити й означити процес формування образу Андрія в літописному тексті, дослідити письменницькі практики давніх книжників. Особливо важливо відчитати спробу міфологізації цієї постаті літописцем князя.

Київське літописання XII ст., хоча й було зосереджено в основному на внутрішніх справах Київської землі та землі Руської, яка охоплювала Київщину, Чернігівщину й Переяславщину, але залишалось значною мірою родовим життєписом Рюриковичів. Тому київські книжники при укладаннях зведень залучали до них локальні хроніки з інших земель, зокрема з другої половини XII ст. й володимиро-суздальської землі, іменованої Заліссям.

Першим повноцінним правителем Залісся був Юрій Володимирович Долгорукий, якого батько

(Володимир Мономах) відрядив туди княжити як представника молодшої гілки своїх синів від дружини половчанки. Натомість Київ він заповів старшим синам від англійської принцеси Гіти Вессекської. Але Юрій мріяв про Київ і боровся за столицю Русі. На противагу Юрієві його син Андрій мав інші пріоритети: «Син же Юрія Долгорукого Андрій Боголюбський вже настільки закоринився в Заліссі, що розглядав його як суперника Київському князівству. Він... проголосив себе великим князем альтернативної держави Володимиро-Суздальського князівства» [4, 78]. Літопис зафіксував епізод, як 1155 р. Андрій самовільно залишив закріплений за ним Вишгород. Згодом, 1162 р., він вигнав з князівства своїх братів та бояр-руси́чів: «Том же лѣ(тъ) выгна Андрѣи епископа Леона и съ Суждаля и бра(ть)ю свою погна: Мъстислава, и Василка, и два Ростиславича, с(ы)новца своя, мужи о(тъ)ца своего переднии. Се же створи, хотя самовластець быти всѣи Суждальской земли» [12, 357]. Він знехтував традиційною киево-руською політичною системою рівноваги і впливів, натомість наважився сформувати самодержавний режим. По суті, Андрій хотів створити те, що історик Ян Морис називає «сильнопорядковою» стратегією, головною ознакою якої є централізація влади [9, 230]. Окрім того, Андрій виношував плани здобуття церковної незалежності від Києва. Він зрозумів, що ніколи не стане у столиці своїм, а київські демократичні традиції його відверто дратували. Він поставив собі за мету гучно принизити Київ, шукав приводу до війни і почав збирати антикиївську коаліцію.

Автором записів про Андрія, які потрапили до Київського літопису, вважається Кузьма (Кузьмище) Киянин — милостник цього князя, який перебувала у повній залежності від нього. Як саме його записи потрапили до Київського зведення, одностайної думки немає. Так, Т. Вілкул зазначає: «Оповіді про подвиги Андрія Боголюбського, за припущенням О. О. Шахматова та М. Д. Приселкова, є суздальськими за походженням і вміщені у масі київських. Натомість, на думку А. М. Насонова, вони записані за наказом Юрія Долгорукого й запозичені з київського зводу у володимирський» [1, 243]. Варта уваги й інша думка цієї дослідниці, яка окреслює загальні тенденції творення історії в літописних текстах: «... давньоруські книжники могли виявляти й «об'єктивність», похваляючи «чужих» князів та картаючи «своїх», доброзичливо описувати сусідів. Зокрема, це вірно для літописців київських, котрі звично демонструють доволі широкий кругозір, а також для пізніх редакторів, у яких вже відійшов пік емоційного сприйняття подій і переважала потреба у створенні взірців гідної поведінки в історії для належного наслідування «діянь» [1, 247]. У нашому випадку

таким компілятором міг бути Мойсей Видубицький, який скористався записами Кузьми Киянина.

Очевидно, саме завдяки цим двом книжникам Київський літопис рясніє численними оповідями (літописними повідомленнями та короткими оповіданнями) про князя-патрона Кузьми, які послідовно формують образ благородного, боголюбивого і богообраного володаря. Правдоподібності цим дописам мав додати модельований автором ефект присутності через деталізацію окремих епізодів. Вони чітко вирізняються на тлі загального плину оповіді, на що свого часу звернув увагу М. Грушевський [3, 51-52]. Починаючи від першої короткої згадки за 1147 рік і завершуючи детальним описом (літописною повістю) вбивства Андрія, автор цих записів не залишає сумнівів у тому, що метою його праці було возвеличення Андрія, фактично – нав'язування реципієнту ідеї про його унікальність і святість. Книжник змодельовав мозаїчний життєпис свого героя, його біографію у найвидатніших діяннях. Тут можна погодитися з М. Котляром, що «Міфологізація образу свого пана цілком вкладається у рамки державницьких теорій давньоруських книжників, що піклувалися про апологетику князя, підкреслення його кращих якостей, навіть у тих частих випадках, коли їхні государі не вмішувалися у прокрустове ложе похвали, яке турботливо вимощували їм літописці» [8, 33].

1169 р. Андрій Боголюбський зумів намовити проти київського князя Мстислава багатьох князів і наважився реалізувати свій давній задум. Він відрядив велике військо (всього 11 князів і половці) на чолі зі своїм сином Мстиславом на Київ. Київський князь Мстислав Ізяславич не сподівався атаки. Він відправив свою основну дружину до Новгороду для допомоги синові. Найімовірніше, князь був кимось дезінформований щодо мети походу володимиро-суздальського війська.

Військо Боголюбського, який сам не був вправним військовим стратегом і тому не пішов у похід, обложило Київ. Мстислав вирішив виїхати з міста, давши таким чином киянам шанси завершити конфлікт мирною угодою, як це траплялося у таких ситуаціях зазвичай. Кияни відчинили браму, але, як пише свідок-літописець, нападники «грабиша за 2 д(ѣ)ни весь град(ъ), Подольє и Гору, и монастыри, и Софью, и Десятинную Б(о)городицю. И не быс(тъ) помилования никомуже, ни откудаже ц(ѣ)рквамъ горящимъ, кр(ѣ)стьяномъ убиваемомъ, другимъ(ъ) вяжемьмъ. Жены ведоми быша въ плѣнь, разлучаеми нужею о(т) мужии своихъ(ъ). Младенци рыдаху, зряще м(а)т(ѣ)рии своихъ. И взяша имѣнья множество, и ц(ѣ)ркви обнажиша иконами, и книгами, и ризами, и колоколы изнесоша... И быс(тъ) в Киевѣ на всихъ(ъ) ч(ѣ)л(о)вѣ)цехъ стенание, и туга, и скорбь неутѣшима, и слезы непрѣстанныя» [12, 374].

Таку поведінку переможців можна пояснити прагненням позбавити Київ високого політичного статусу і місця сакральної недоторканності. Це визнавала і стара російська історіографія, підтверджує і новітня українська історична наука. Постає питання: хто ініціював погром Києва? Суто теоретично можна уявити три варіанти: 1. Сплондрувати Київ наказав Андрій, щоб зробити Володимир новим великокняжим стоїльним містом. 2. Пустошити Київ і нищити його святині вирішили князі-учасники коаліції. 3. Саме військо у запалі боротьби вийшло з-під контролю і розгромило місто. Втім, складно уявити, що владимирський князь послав таку велику армію без чіткої мети і завдань. За його задумом, після цього погрому Київ мав відійти у тінь Володимира і стати пересічним містом. Міф про те, що Київ після подій 1169 р. таки втратив свій великокняжий статус, міцно укорінився у російській історичній науці. Не погоджуємося зі спробою українського історика Павла Гайдена «відбілити» ім'я ініціатора і «головного бенефіціара» цього походу: «... несправедливо списувати розграбування Києва виключно на Андрія Юрійовича. Рішення про грабунок князі та їх дружини прийняли самостійно, без узгодження з Володимирським самовладцем. Відповідальність за скоєне лежить на усіх безпосередніх учасниках походу...» [2, 25]. Андрій Боголюбський у літописних записах постає як суто авторитарний правитель, який не терпів непослуху, дуже жорстоко карав за нього. Він відверто не любив Київ, не прагнув там князувати, проголосив великокняжий статус своєї столиці Володимира на протигагу Києву. Він один був зацікавлений у приниженні й десакралізації Києва. Князі-васали як потенційні претенденти на київський стіл такої мотивації точно не мали. Вони стали сліпим знаряддям у руках Боголюбського. Тому наважимося стверджувати, що дозвіл, а радше, наказ громити Київ отримало безпосередньо від Андрія Юрійовича суздальське військо на чолі з його сином. Цей князь виношував плани про незалежну митрополію, будував храми, які своїм багатством мали перевершити київські. У Лаврентіївському зведенні серед причин походу на Київ значиться «митрополича неправда». Найімовірніше, йдеться про невдалу спробу Андрія заснувати митрополію у Володимирі-на-Клязьмі. Помстою за це стало плондрування київських храмів.

Найімовірніше, літописний запис за 1169 рік зробив архімандрит Києво-Печерського монастиря Полікарп. Він, як не дивно, не став докоряти нападникам, обмежившись фразами типу: «и поможе Б(ог)ъ Андрѣвичю Мьстиславу съ брат(и)єю, и взяша Киевъ» [12, 373] та «си же вся сдѣяшас(я) грѣхъ ради нашихъ» [12, 374]. Це трафаретні вирази давньоукраїнських

книжників. Автор підсумовує, що Київ було розорено, а очільник війська Мстислав Андрійович «поиде в Суздаль къ от(ѣ)цю Андрѣви с великою ч(е)стью и славою» [12, 374]. Ця цитата, безперечно, потрапила до тексту Київського літопису з владимирського тексту, яким користувався хтось з його пізніших редакторів. Водночас, у трактуванні давніми літописцями київських подій 1169 р. можна побачити біблійну алюзію на сюжет Другої книги Паралипоменон (36:17–19), коли Єрусалим бу захоплено вавилонянами, які вбили його мешканців і знищили скарби дому Господнього. Київські книжники намагалися розшифрувати і розтлумачити значення сучасних їм подій, позаяк сприймали й усвідомлювали їх у зіставленні зі змістом Біблії. Тому, найімовірніше, слова «си же вся сдѣяшас(я) грѣхъ ради нашихъ» не є просто узвичаєною наративною одиницею, а обігрують сюжет покарання Творцем богообраного народу. Можна безперечно погодитися, що у Середньовіччі «з християнського погляду, історія була лінарним, обмеженим, цілеспрямованим, а з огляду на мету – прогресивним, керованим та визначеним Богом процесом, який був одкровенням Божим, а тому мав сенс. Через це вона була відкритою для (екзегетичного) тлумачення світових подій, у рамках якого (попри начебто безладність та нестабільність земних подій) доходили до розуміння цього сенсу, не випадково ж *historia* означала ще й дослівне тлумачення текстів Святого Письма у рамках екзегези Біблії» [5, 697].

1169 рік став катастрофічним у багатовіковій історії Києва. Але великі столиці так просто не зникають. Економічна могутність і сила культурної традиції швидко почали повертати Києву його політичну значимість. Це аж ніяк не влаштовувало Андрія Юрійовича, тому він послав уже 1173 року на Київ нове 50-тисячне військо. Цього разу приводом до війни став непослух тодішніх київських князів Ростиславичів, яким він «не велів в Руській землі бути». Він усвідомлював, що Ростиславичі – законні спадкоємці київського стола – зацікавлені у відновленні величчя і статусу столиці. Натомість Андрій знову хотів посадити у Києві своїх братів – Всеволода та Михалка. Володимиро-суздальський князь у цих своїх діях вийшов за межі конвенційного права Русі: «Андрій тоді визнавався Ярославичами старішим князем на Русі й вважав, що має право самовладно розпоряджатися іншими князями й волостями. ... Це була небачена на Русі річ. Висловлюючись по-сучасному, Боголюбський вийшов за межі поля феодалного права: адже ні він ні хто інший в тогочасній державі не мав права позбавляти князів-Рюриковичів волостей, тим паче позбавляти Руської землі тих, хто сидів там згідно того права» [6, 40–41].

Вочевидь, саме тому в Київському літописі про цей похід говориться з відвертим осудом: «О(т) сѣти многолукаваго дьявола, иже воюеть

на кр(е)стьяны, Андрѣи же князь, толикъ умникъ сы во всихъ дѣлѣхъ, добль сы, и погуби смыслъ свои, и невоздержаниємъ располѣвсья гнѣвомъ, такова убо слова похвална испусти. Яже Б(ого)ви студна и мерьска хвала и гордость, си бо вся быша о(т) дьявола... Якоже Павель гл(аголи)ть: “Гордымъ Б(ог)ъ противиться, а смиреннымъ дасть бл(а)годать”» [12, 394]. Київський книжник наважився піддати критиці могутнього князя, спираючись на беззаперечний авторитет свого часу – християнське вчення.

Цього разу Київ захопили без бою, але не володимиро-суздальські війська, а ситуативний спілльник Андрія чернігівський князь Святослав Всеволодович. Грабунків і насильства вдалося уникнути, позаяк цей правитель чинив за законами свого часу. Три брати Ростиславичі засіли у найближчих до Києва містах-фортецях Білгороді та Вишгороді. Нападники тримали облогу, але без особливих перспектив. Ситуація неочікувано розв’язалася, коли, як свідчить літописець, «прийшов Ярослав Луцький з усією волинською землею». Він уклав союз із Ростиславичами. Андрієве військо, яке не було монолітною силою, відчуло близьку поразку: «И то видивше, и убояшася, рече: “Уже ся имъ всяко совокупити на ны с Галичаны и с Черными Клобуки”. И възмятошася полци ихъ, и не дождавьше свѣта, и въ смятѣнии велици не могущо ся удержати, побѣгоша чересь Днѣпръ. И много о(т) во ихъ потопахъ» [12, 396]. Другий каральний похід Андрія на Київ провалився, і не в останню чергу тому, що столичні князі об’єднали свої сили з Волинським і Галицьким князівствами, відчувши наростаючу загрозу з Північного Сходу.

Ця загроза самому існуванню столиці чітко вимальовувалася у світлі зовнішньої політики володимиро-суздальського князя Андрія. Він наділив себе правом призначати князів у Київ, чим демонстрував свою зверхність і підкреслював вторинність міста на Дніпрі у нових політичних реаліях. Але він намагався знищити не лише Київ як центр державного і культурного життя, а й Новгородську землю. У Києві й Новгороді широко побутували традиції місцевого самоврядування, а князівська влада обмежувалася спеціальними угодами («рядями»). Така система суперечила стилю володарювання Андрія Юрійовича, який тримав своїх підлеглих у безправ’ї й покорі. Коли князем новгородським став син його ворога Мстислава Ізяславича – Роман, володимиро-суздальський князь остаточно дозрів до нового карального походу.

У лютому 1170 р., за рік після погрому Києва, він посилав свого сина Мстислава на чолі величезного війська проти Новгорода Великого: «И толико быс(ть) множество и вои, яко и числа нѣтуть. И пришедьше толко в землю ихъ, много зла створиша: села взяша и пожгоша, и люди иськоша, а жены и дѣти, имѣния взяша, и скоты

поимаша. И придоша же къ городу» [12, 384]. Літописець зобразив картину, дуже подібну до київського погрому. Кара небесна впала на голови новгородців, і, здавалося, ніщо не врятує їх від меча Андрія. Але під стінами самого Новгорода сталося не так, як планував організатор. Князь Роман Мстиславич, підтриманий новгородськими мужами, зумів організувати ефективну оборону. А згодом сталося те, що літописець трактував як втручання вищих сил: «Быс(ть) же моръ великъ въ конѣхъ и въ полкохъ. И нѣ успѣша ничтоже городу ихъ. И възвортишася опять въ свояси. И одва домъ своя доѣхаша пѣши, а друзии людѣ помроша з голода, и не быс(ть) бо николиже толь тяжька пути людемъ симъ» [12, 384-385].

Автор, ймовірно, Кузьма Киянин, має своє пояснення цих подій. Він розповідає напівлегендарну історію про те, як три роки тому у трьох новгородських церквах плакала на трьох іконах Богородиця, просячи Всевишнього не погубити новгородський люд, який жив у гріхах великих, не шануючи князівської влади. Загалом, розорення Новгородщини книжник вважає справедливою карою: «Тако и сия люди Новьгородскыя наказавъ, и смири я до зѣла. За преступление кр(е)стьяное и за гордость ихъ наведи на ня, м(и)л(о)стью своею избави градъ(ь) ихъ. Не гл(аголи)мъ же: “Прави суть Новьгородци прадѣдъ князь нашихъ”. Но злое невѣрствие (в нихъ) в нихъ вкоренилося – кр(е)сть къ княземъ преступати и князѣ внуки и правнуки обеществовати и соромляти, а кр(е)сть ч(е)стныи, к нимъ цѣловавши, переступати. То доколѣ Г(о)с(подо)ви терпѣти над ними? За грѣхы навель и наказа по достоянью рукою бл(а)говѣрнаго князя Аньдрѣя» [12, 385]. Літописець наважується проголосити Андрія Боголюбського обраним Всевишнім «мечем караючим». Якщо взяти до уваги, що Київ за рік до цього також був покараний рукою цього князя, можемо констатувати спроби літописця створити міф про богообраність Андрія. Тут погоджуємося, що «... середньовічна історіографія, в якій найчіткіше простежується ставлення до історії як такої, загалом демонструє політичне розуміння історії, яке використовували для легітимації та пропагування політичних позицій і претензій на владу. Відтак середньовічна історична думка була інституційно залежною... та партійною, хоча різні сфери інтересів могли нашаровуватися одна на одну. Цим у період до пізнього середньовіччя пояснюється щораз більша локальна чи регіональна спрямованість історичної думки... Цим пояснюється й існування "придворної історії" літературного й історіографічного характеру [5, 697-698]. Андрієва «придворна історія» творилася досить цілеспрямовано і послідовно.

Андрій Юрійович формувалася як правитель на межі київської та заліської традицій. У його жилах домінувала східна кров: мати була половчанкою, батько був наполовину половцем. Він тривалий час провів у Руській землі, мав там певні права і

перспективи, але свідомо і всупереч волі свого батька повернувся у північно-східні землі, де планував стати і таки став самодержцем. Створюючи свою «копію» столиці (за задумом – кращу і величнішу), він планував знищити «оригінал». Київ був для цього князя перешкодою на шляху до домінування на просторах колишньої імперії. Війни проти Києва і Новгороду мали створити йому образ справедливого судді і самодержця. Власне, на цьому завданні й зосередився його літописець, який посередництвом Святого Письма обґрунтував владні претензії свого патрона: «Пишеть ап(о)с(то)ль Павель: “Всяка д(у)ша властемь повинуется, власти бо о(т) Б(о)га учинны суть. Естествомь бо ц(ѣ)с(а)рь земнымь подобень естъ всякому ч(е)л(о)в(ѣ)ку, властью же сана вышши – яко Б(о)гъ”. Реч(е) великийи Златоустець: “Иже кто противится власти – противится закону Б(о)жью, князь бо (не) носить мѣчь Б(о)жий, ибо слуга естъ”» [12, 407].

Андрій прагнув необмеженої влади, але дві поразки (у Новгороді й Києві) болісно вдарили по його амбіціях. Його спроби здалеку керувати Києвом через своїх братів не мали успіху. Останні часом опинилися у складі ворожих йому коаліцій. Важко сказати, чи організував би він нові каральні експедиції, якби не був

убитий людьми зі свого найближчого оточення, названих літописцем «звірями лютьими». Самоуправство, жорстокість Андрія Юрійовича були безжально, але цілком логічно покарані. «Меч караючий» сам пав від меча.

Київське літописне зведення дає панорамну картину військово-політичного життя князівської еліти Русі упродовж XII ст. Книжникам вдалося створити фрагментовані життєписи багатьох князів. На загальному тлі вирізняється літописець заліського князя Андрія, який прагнув створити образ праведника і мученика, зразкового слуги Божого, виразника волі Творця на землі. Але деталі його оповіді підтверджують протилежне. Цей князь не був популярним і шанованим. Він свідомо пішов проти конвенційних вимог часу, якими послуговувалися правителі. Він нехтував традиційною роллю церкви та ігнорував інших носіїв влади (князів, бояр, міську і родову знать). Бачення Андрієм сутності влади зробило його «чужим серед своїх». Він проголосив себе великим князем владимирським, намагаючись звідти контролювати Київ і Русь. Він покладався на силу війська як головний аргумент своїх прав. Зрештою, він уявив себе караючим «мечем Божим», а його літописець доклав чимало сил і таланту для створення інформаційної картини для прийдешніх поколінь.

Список використаної літератури

1. Вілкул Т. Літопис і хронограф. Студії з домонгольського київського літописання. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 518 с.
2. Гайдено П. Скільки разів Київ грабувався у домонгольський період? *Ucrainica Mediaevalia*. 2021. № 4. С. 29–46. DOI: 10.5281/zenodo.6350278
3. Грушевський М. Історія української літератури: У 6 т., 9 кн. Київ : Либідь, 1993. Т. 3. 285 с.
4. Ісиченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: Середньовіччя. Ренесанс (XI–XVI ст.). Харків : Точка, 2021. 640 с.
5. Історія європейської ментальності. За ред. Петера Дінцельбахера. Львів : Літопис, 2004. 720 с.
6. Котляр М. Духовний світ літописання. Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. 338 с.
7. Котляр М. Київський Літопис XII століття. Історичне дослідження. Київ : Інститут історії України НАН України, 2009. 316 с.
8. Котляр М. Нариси воєнного мистецтва Давньої Русі. Київ : Наш час, 2010. 280 с.
9. Морис Я. Чому Захід панує – натеper. Київ : Кліо, 2014. 784 с.
10. Нога Г. Війни за столицю в Київському літописі. *Слово і час*. 2024. № 5. С. 41–57. doi.org/10.33608/0236-1477.2024.05.41–57
11. Нога Г. Київське літописне зведення XII ст.: автор у пошуках героя. *Слово і час*. 2021. № 4. С. 97–116. DOI: <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2021.04.97-116>
12. Полное Собрание Русских Летописей. Т. 2. Ипатьевская летопись. Санкт-Петербург, 1908. 638 с.

Надійшла до редакції 07 лютого 2025 р.

Прийнята до друку 10 березня 2025 р.

References

1. Vilkul, T. (2015). Chronicle and chronograph. Studies on pre-Mongolian Kyiv chronicles. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the NIOS of Ukraine. 518 p. [in Ukrainian]
2. Haidenko, P. (2021). How many times was Kyiv robbed in the pre-Mongol period? *Ucrainica Mediaevalia*, 4, 29–46. [in Ukrainian]. DOI: 10.5281/zenodo.6350278
3. Hrushevsky, M. (1993). History of Ukrainian Literature: In 6 volumes, 9 books. Kyiv: Lybid, V. 3, 285 p. [in Ukrainian]

4. Isichenko I., Archbishop (2021). History of Ukrainian Literature: The Middle Ages. Renaissance (XI-XVI centuries). Kharkiv: Tochka, 640 p. [in Ukrainian]
5. History of European Mentality (2004). Edited by Peter Dinzelbacher. Lviv: Litopys, 720 p. [in Ukrainian]
6. Kotlyar, M. (2001). The spiritual world of chronicling. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, 338 p. [in Ukrainian]
7. Kotlyar, M. (2009). Kyiv Chronicle of the Twelfth Century. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, 316 p. [in Ukrainian]
8. Kotlyar, M. (2010). Essays on the Military Art of Ancient Rus. Kyiv: Nash Chas, 280 p. [in Ukrainian]
9. Morris, I. (2014). Why the West Rules – for Now. Kyiv: Clio, 784 p. [in Ukrainian]
10. Noha, H. (2024). Wars for the Capital in the Kyiv Chronicle. *Word and Time*, № 5, 41–57. [in Ukrainian]. doi.org/10.33608/0236-1477.2024.05.41–57
11. Noha, H. (2021). Kyiv Chronicle of the Twelfth Century: the Author in Search of a Hero. *Word and Time*, 4, 97–116. [in Ukrainian]. doi.org/10.33608/0236-1477.2021.04.97-116
12. The Complete Collection of Russian Chronicles (1908). Vol. 2: The Ipatiev Chronicle. Saint Petersburg, 638 p. [in Old Ukrainian]

Submitted February 07, 2025.

Accepted March 10, 2025.

Hennadii Noga, D. in Philosophy, Senior Research Scientist at the Department of Ancient Ukrainian Literature, Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001); e-mail: noga@ilnan.gov.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7535-6330>

The ‘Sword of Punishment’ of Rus: Creating the Image of Andrey Yuryevich (Bogolyubsky) in the Kyivan Chronicle

The twelfth-century Kyivan Chronicle is not only an important historical but also a highly artistic monument of ancient Ukrainian literature of its time. At the same time, many aspects of the poetics of this work still await study.

The purpose of this study is to investigate the means of artistic construction of the image of Prince Andrey Bogolyubsky, who was an enemy of Kyiv and sought to create a new ‘great capital’ in Zalissia.

The author of the records about Andriy, which were included in the Kyivan Chronicle, is considered to be Kuzmyshche Kyianyn, a benefactor of this prince who was tasked with glorifying him. Therefore, the work is replete with numerous stories about Prince Patron of Kuzma, which consistently form the image of a noble, God-loving and God-chosen ruler. The analysis of the text confirms that the effect of presence modelled by the author through the detailing of individual episodes was intended to add credibility to these accounts. They clearly stand out against the background of the general narrative flow. From the first brief mention in 1147 to the detailed description of Andrey's murder, the author leaves no doubt that the purpose of his work was to impose on the recipient the idea of his uniqueness and holiness. The scribe modelled a mosaic life of his hero, his biography in the most prominent deeds.

It is emphasised that the details of the chronicle narrative confirm that Andrey was not popular and respected among his immediate subordinates. He went against the conventional requirements of the time, neglected church canons, and ignored other holders of power. Andrey's vision of power made him a ‘stranger among his own’.

It is concluded that Andrey Bogolyubsky imagined himself as a punishing ‘sword of God’, and his chronicler put a lot of effort and talent into creating a corresponding information picture in the chronicle.

Keywords: chronicle, author, modelling, artistic detail, mythologisation.
